

УДК 372.881.111.1

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.77.04>

Башир О. І., Ільченко А. Р.

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЯК УМОВА ОВОЛОДІННЯ ЛЕКСИЧНОЮ КОМПЕТЕНТНІСТЮ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розкрито сутність пізнавального інтересу як умови оволодіння лексичною компетентністю англійської мови учнями закладів загальної середньої освіти. У результаті аналізу та синтезу науково-методичних праць сформульовано основні теоретичні засади феномену пізнавального інтересу, визначено його об'єкт, умови продуктивного розвитку та шляхи динамічного формування в межах навчального процесу, побудованого відповідно до вимог Концепції «Нова українська школа».

Виділено етапи розвитку пізнавального інтересу до оволодіння лексичними одиницями англійської мови: створення умов для його виникнення, формування позитивного ставлення до навчального предмета та діяльності, організація процесу його безпосереднього формування. Розглянуто низку продуктивних шляхів формування пізнавального інтересу до оволодіння англомовною лексичною компетентністю на кожному із етапів.

Так, на етапі створення умов для виникнення пізнавального інтересу визначено доцільним використання прийому створення ситуації успіху в учнівському колективі заради встановлення сприятливого мікроклімату. Серед продуктивних шляхів на етапі формування позитивного ставлення до навчального предмету та відповідної діяльності виділено графічні візуальні засоби та нетрадиційні форми навчання. На етапі формування власне пізнавального інтересу до оволодіння лексичною компетентністю прийнятним є використання інтерактивних методів навчання, методів проєктів і проблемного навчання, «асоціативного куща», «мозкового штурму», прийому «привабливої мети» та впровадження ігрової й колективної діяльності у навчальний процес.

У дослідженні з'ясовано, що формуванню лексичної компетентності англійської мови сприяє посилення складності навчального матеріалу та його диференційованість, а також організація колективної навчальної діяльності та самостійної роботи в рамках проблемного навчання.

Ключові слова: пізнавальний інтерес, лексична компетентність, мотивація, пізнавальна діяльність, школярі, англійська мова.

Оволодіння іноземною мовою нині є обов'язковою умовою соціалізації індивіда та його самореалізації. Успішність практичного використання англійської мови насамперед залежить від обсягу засвоєної лексики, оскільки саме вона є чи не найважливішим складником мовленнєвої діяльності. Повсякчасне збагачення вокабуляру забезпечує коректність сформульованих висловлювань у конкретній ситуації спілкування і правильність сприйняття інформації ззовні.

Запорукою ефективного формування лексичної компетентності англійської мови є пізнавальний інтерес як спонукальна сила, яка спрямовує особистість на активну навчальну діяльність, перетворюючи останню на захоплюючий і сповнений емоцій процес. Досягнення за допомогою пізнавального інтересу високого рівня усвідомленості й внутрішньої потреби можливе за умов наявності в учня внутрішніх стимулів до здійснення навчальної діяльності, добровільного виявлення активності на уроці, прагнення поглибити свої знання відповідно до власних вікових та індивідуальних особливостей, а також здійснення значного зусилля для досягнення кращих результатів у роботі з лексикою в процесі копіткої праці.

Феномен пізнавального інтересу є предметом досліджень В. Сухомлинського, І. Шамової, Г. Щукіної та інших. Питання залежності ступеня ефективності навчання від рівня розвитку пізнавального інтересу було розглянуто Н. Бібіком, В. Бухбіндером, В. Лозовою, Н. Морозовою, О. Солововою, В. Цетліною, С. Шатіловим. Незважаючи на порушення проблеми пізнавального інтересу до вивчення іноземних мов багатьма науковцями й практиками, а також велику кількість досліджень, присвячених окремо цьому феномену, питання його ролі в процесі оволодіння саме англомовною лексичною компетентністю нині залишається малодослідженим.

Мета статті – розкрити сутність пізнавального інтересу як умови оволодіння лексичною компетентністю англійської мови, визначити шляхи його продуктивного розвитку в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО).

Теоретичний фундамент пізнавального інтересу учнів як найсильнішого мотиву в навчанні, який перебуває у нерозривній взаємодії з системою цінностей, метою діяльності та її результатами, відображаючи такі психічні властивості як волю й інтелект, зберігаючи зв'язок з емоційною сферою особистості, було закладено Н. Морозовою [10]. В. Лозова та О. Савченко сформулювали продуктивні ідеї розвитку пізнавальних інтересів, які створюють основу для самостійності та активності школяра у навчанні. Дослідники стверджують, що за наявності інтересу знання засвоюються усвідомлено й міцно, за його відсутності – формально [9; 10].

Видатний чеський педагог Я. А. Коменський надавав пізнавальному інтересу в навчанні великого значення, переконуючи, що тільки завдяки інтересу школяр «горітиме бажанням навчатися, не лякаючись ніяких труднощів, аби опанувати науку. Мало того, що він не уникатиме праці, він навіть шукатиме її і не

лякатиметься напруження та зусиль. Учень поставить собі за мету не щось посереднє, а найвище, постійно намагатиметься чомусь навчитися, коли відчуватиме, що йому чогось бракує, постійно шукатиме, у кого йому навчитися, у всьому змагаючись зі своїми товаришами» [8].

Класик світової педагогіки К. Д. Ушинський визначав пізнавальний інтерес основним внутрішнім механізмом успішного навчання. Наголошуючи на ролі інтересу і в моральному розвитку особистості, переконуючи, що «широсердний інтерес до всього корисного, вищого і морального» гарантує збереження дитиною людської гідності, він стверджував, що примусове, позбавлене інтересу пізнання вбиває в учнях прагнення до оволодіння знаннями. Педагог переконував, що пізнавальний інтерес – не єдина умова успішного навчання, яке потребує докладання з боку школярів значного вольового зусилля та копіткого виконання ними роботи [11].

За твердженням О. Л. Мінца, «учень, в якого силою втиснули знання, не вміє використовувати їх і нагадує фаршировану рибу» [6]. Досягнути рівня внутрішньої потреби як усвідомлюваного стану в процесі розвитку пізнавального інтересу до вивчення англійської мови можливо лише за умови наділення учнем об'єктивно корисного й цікавого навчального, зокрема лексичного, матеріалу особистою значущістю. Цьому сприяє залучення школярів до розв'язання пізнавальних завдань, що вимагає активного пошуку, розумової напруги, здогадів, міркування та дискусії, максимальної опори на активну розумову діяльність.

Основний вплив на рівень розвитку пізнавального інтересу до оволодіння англійською лексикою мають достатня, посиленна складність навчального матеріалу та диференційованість застосованих вчителем у межах навчального процесу методів, способів і прийомів з урахуванням рівня розвитку учнів. Результатом реалізації обраної вчителем послідовності дій, яка обов'язково містить елемент зацікавленості та зумовлюється конкретною педагогічною метою (оволодіння іноземною мовою), повинне бути розуміння учнями значення лексичної компетентності, закладення фундаменту для подальшого продуктивного оволодіння нею.

Об'єктом пізнавального інтересу до оволодіння іноземною лексичною компетентністю є процес пізнання, сутність якого полягає у прагненні досягнути природу явищ, пізнати їхні теоретичні і наукові основи, крок за кроком заглиблюючись у більш складні аспекти англійської мови. Визначені деякими вченими [4; 12] як потреба у знаннях, яка орієнтує людину в дійсності, вибірково емоційно-пізнавальне ставлення особистості до предметів, явищ і подій навколишньої дійсності, а також спрямованість індивіда на оволодіння максимальною кількістю поданих в межах навчальної дисципліни знань, пізнавальний інтерес мотивують учнів шукати істину для досягнення продуктивних освітніх результатів.

Пізнавальний інтерес як найважливіший мотив пізнавальної діяльності учнів збуджує їх до пошуку істини, сприяє оволодінню ними досвідом пошукової діяльності в атмосфері загального захоплення цікавою справою [3]. Завдяки цьому школярі не лише сприймають і механічно запам'ятовують слова для їх подальшого відтворення заради високої оцінки, а й формують навички їх довготривалого засвоєння, аналітичного й системного мислення та стійкої концентрації уваги, що й передбачає компетентність оволодіння лексикою.

У процесі останніх досліджень [1; 2] було з'ясовано, що процес формування пізнавального інтересу до оволодіння лексичною компетентністю англійської мови складається із трьох етапів:

1. Створення умов для виникнення пізнавального інтересу.
2. Формування позитивного ставлення до навчального предмету й відповідної діяльності.
3. Формування власне пізнавального інтересу до оволодіння лексичним розмаїттям англійської мови.

На кожному з етапів доцільне комбінування й комплексне застосування взаємозумовлених шляхів розвитку пізнавального інтересу, під якими ми розуміємо сукупність методів, засобів, способів і прийомів навчання, форм його організації, а також видів діяльності. До того ж необхідно дотримуватися низки загально-дидактичних і методичних принципів: принципу діяльності, свободи вибору, труднощів і доступності, міцності, активності, а також принципу опори на лексичні правила [5].

Так, *створення умов для виникнення пізнавального інтересу* можливе за умови досягнення сприятливого мікроклімату у колективі. Сутність сприятливої морально-психологічної атмосфери полягає в захопленні здорової учнівської конкуренції з урахуванням потреб невпевнених у своїх силах учнів і тих, чий результат не досягають належного рівня. Надавати впевненості останнім може створення на уроках ситуацій успіху в межах виконання посиленого для них завдання, що є одним із продуктивних шляхів стимулювання інтересу до вивчення англійської лексики за рахунок зниження почуття невпевненості та побоювання.

Формування позитивного ставлення до навчального предмету та відповідної діяльності в контексті розвитку пізнавального інтересу в учнів ЗЗСО до оволодіння англійською лексичною компетентністю можливе за рахунок впровадження у навчальний процес графічних візуальних засобів: інтелект-карт, структурно-логічних схем, скрайбінгу, інфографіки [1]. Це стимулює роботу пам'яті, дозволяє бачити суть проблеми, а також виявляти в інформації нові знання, за рахунок чого полегшується процес розуміння навчального матеріалу, підвищується інтерес до його сприйняття та засвоєння, осмислення й запам'ятовування стають більш продуктивними. Застосування нетрадиційних форм навчання, зокрема організація уроку-вікторини та інтерактивного уроку, також сприяє формуванню в учнів позитивного ставлення та пізнавального інтересу до діяльності, спрямованої на оволодіння англійською лексикою, завдяки урахуванню потреб, нахилів та інтересів учнів шляхом групування нових технологій у досить інноваційну систему [7].

Забезпеченню автономної пізнавальної активності учнів на уроках англійської мови, *формуванню власне пізнавального інтересу до оволодіння лексичною компетентністю* сприяє застосування інтерактивних мето-

дів навчання, які сприяють організації взаємодії учасників навчально-виховного процесу та співнавчання, методів проєктів і проблемного навчання, «асоціативного куша» і «мозкового штурму». Реалізація останніх також співвідноситься із застосуванням прийомів формулювання привабливої мети, формуванням нового, незвичайного бачення предмета, що дивує, або навмисного припущення помилок при поясненні матеріалу, в основі якого – раніше розглянуті поняття. Це стимулює пізнавальний інтерес учнів та заохочує їх не зупинятися у вивченні англійської мови, переступаючи поріг класу після уроку. Школярі краще розуміють, більш надійно та швидко засвоюють новий лексичний матеріал, охоче застосовують набуті знання в конкретних ситуаціях спілкування, здійснюють самостійні розумові дії, осмислено сприймають інформацію, спираючись на власний досвід.

Встановлення продуктивної взаємодії між учнями заради досягнення спільної мети уможливується організацією ігрової та колективної навчальної діяльності. Остання, згідно з проведеними дослідженнями [2], має чи не найважливіший вплив на підвищення рівня пізнавального інтересу учнів до оволодіння ними лексичною компетентністю на уроках англійської мови.

Одним із продуктивних шляхів розвитку пізнавального інтересу є організація колективної навчальної діяльності, яка забезпечує неможливість учнів ухилитися від виконання завдань, адже спільний результат залежить від кожного з них, їхньої здатності організувати продуктивну співпрацю. Варто вказати на ефективність самостійних досліджень у рамках проблемного навчання, коли школярі збирають та аналізують інформацію, формулюють мету та очікувані результати роботи, самостійно виявляють, яких лексичних одиниць їм не вистачає, щоб максимально висловити усе задумане для реалізації їхнього плану. Їхнє бажання отримати нові знання крок за кроком наближається до рівня внутрішньої потреби, що стимулює динамічне формування пізнавального інтересу.

У дослідженні з'ясовано, що рівень оволодіння іншомовною лексичною компетентністю як базисною для формування мовних навичок на належному рівні визначається здатністю людини розуміти контекстуальне значення слова, порівнювати об'єм його значення у двох мовах, розуміти його структуру та доцільно використовувати в умовах певної мовленнєвої та лінгво-культурологічної ситуації. Сформованість лексичної компетентності підтверджується здатністю людини правильно оформлювати власні висловлювання й розуміти мовлення інших, застосовуючи відповідні навички, які перебувають у складній і динамічній взаємодії, керуючись набутими знаннями й лексичною усвідомленістю [1; 2; 5].

Висновки. Отже, пізнавальний інтерес є необхідною умовою для ефективного вивчення іноземної мови та запорукою збереження активності учнів на всіх етапах пізнання. Окреслюючи роль пізнавального інтересу в оволодінні лексичною компетентністю англійської мови учнями закладів загальної середньої освіти, можемо стверджувати, що він сприяє значному підвищенню розумового розвитку школярів, їхній усвідомленій самостійності в процесі навчання, стимулює продуктивну роботу і змінює усталені способи розумової діяльності. Поступальне й ефективне формування лексичної компетентності англійської мови можливе за умови реалізації продуктивних шляхів розвитку пізнавального інтересу на кожному з етапів його формування.

Використана література:

1. Башкір О. І. Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі. *Педагогіка та психологія : збірник наукових праць*. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. Вип. 60. 232 с.
2. Башкір О. І., Ільченко А. Р. Формування лексичної компетентності учнів на уроках англійської мови. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. № 33. Т. 1. С. 262–267.
3. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. Київ : Віпол, 1987. 96 с.
4. Бондаревський В. Б. Виховання інтересу до знань і потреби до самоосвіти : Книга для учителя. Москва : Просвещение, 1985. 144 с.
5. Бухбиндер В., Штраусс В. Основы методики преподавания иностранных языков. Киев : Высшая школа, 1986. 335 с.
6. Гін А. О. Прийоми педагогічної техніки. Свобода вибору. Діяльність. Зворотній зв'язок. Ідеальність : посібник для вчителя / О. О. Гін. 13-е видання. Х. : Вид. група «Основа», 2015. 8 с.
7. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності : метод. посіб. / К. А. Дмитренко, М. В. Коновалова, О. П. Семиволос, С. Б. Бекетова. Харків : ВГ «Основа», 2018. 119 с.
8. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. В 3-х т. Москва, 1939. 200 с.
9. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків : «ОБС», 2000. 164 с.
10. Морозова Н. Г. Учителю о познавательном интересе. *Психология и педагогика*. 2007. № 2. С. 7–10.
11. Ушинський К. Д. Твори у 6 т. Київ. 1954. Т. 2. 500 с.
12. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. Москва : Педагогика, 1988. 208 с.

References:

1. Bashkir O. I. Aktivni y interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Active and interactive teaching methods in a higher school]. *Pedahohika ta psykholohiia : zbirnyk naukovykh prats*. Kharkiv : TOV «DISA PLUSt», 2018. Vyp. 60. 232 p. [in Ukrainian].
2. Bashkir O. I., Ilchenko A. R. Formuvannia leksychnoi kompetentnosti uchniv na urokakh anhliiskoi movy [Building lexical competence of learners on English lessons]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 2020. № 33. T. 1. P. 262–267 [in Ukrainian].

3. Bibik N. M. Formuvannya piznavalnykh interesiv molodshykh shkoliariv [Building cognitive interests of young learners]. Kyiv : Vipol, 1987. 96 p. [in Ukrainian].
4. Bondarevskiy V. B. Vykhovannya interesu do znan i potreby do samoosvity : Knyha dlia uchytelia [Building interest to knowledge and need for self-education : the book for a teacher]. Moskva : Prosveshchenye, 1985. 144 p. [in Ukrainian].
5. Buhbinder V. A. Osnovnyi metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov [The foundation of the methodology on teaching English] / V. A. Buhbinder, V. Shtrauss. Kiev : Vysshaya shkola, 1986, 335 p. [in Russian].
6. Hin A. O. Priomy pedahohichnoi tekhniki: Svoboda vyboru. Diialnist. Zvorotnyi zviazok. Idealnist : posibnyk dlia vchytelia / O. O. Hin. 13-e vydannia. Kh. : Vyd. hrupa «Osнова», 2015. 8 p. [in Ukrainian].
7. Zvychni formy roboty – novyi pidkhid: rozvyvaiemo kliuchovi kompetentnosti [Standard forms of work – the new approach: building the key competences] : metod. posib. / K. A. Dmytrenko, M. V. Konovalova, O. P. Semyvolos, S. B. Beketova. Kharkiv : VH «Osнова», 2018. 119 p. [in Ukrainian].
8. Komenskiy Ya. A. Izbrannyye pedagogicheskie sochineniya [Selected pedagogical papers]. V 3-h t. Moskva, 1939. 200 p. [in Russian].
9. Lozova V. I. Tsilisnyi pidkhid do formuvannya piznavalnoi aktyvnosti shkoliariv [A holistic approach to building cognitive activity of learners]. Kharkiv : «OVS», 2000, 164 p. [in Ukrainian].
10. Morozova N. G. Uchitelyu o poznavatel'nom interese [Telling teacher about cognitive interest]. / *Psihologiya i pedagogika*, 2007, № 2, p. 7–10 [in Russian].
11. Ushynskiy K. D. Tvory u 6 t. [Essays in 6 v.]. Kyiv. 1954. T. 2. 500 p. [in Ukrainian].
12. Schukina G. I. Pedagogicheskie problemy formirovaniya poznavatel'nykh interesov uchashchisya [Pedagogical problems of building cognitive interests of learners]. Moskva : Pedagogika, 1988. 208 p. [in Russian].

Bashkir O. I., Ilchenko A. R. Cognitive interest as a condition for acquiring lexical competence in English

The article describes the nature of cognitive interest as a condition for acquiring lexical competence of the English language by middle-school learners. As a result of analysis and synthesis of scientific-methodological works, the theoretical framework of cognitive interest as a phenomenon is formulated, its object, conditions for productive development, and ways of dynamic building within learning process based on the requirements of the concept of The New Ukrainian School are defined.

The stages of development of cognitive interest to acquiring English lexical units are identified, namely the creation of conditions for its emergence, the formation of a positive attitude to all the aspects of the subject and learning activities, the organization of the process of its direct building. A range of productive ways of building cognitive interest to acquiring English lexical competence are considered accordingly.

At the stage of establishing the conditions for the emergence of cognitive interest, using the method of creating the situation of success among learners for the sake of favorable microclimate is defined as relevant. Among the productive ways on the stage of making learners adopt a positive attitude to the subject and the corresponding activities are highlighted graphic visual aids and non-formal methods of education.

Implementation of interactive methods, project and problem-based learning methods, brainstorm, associations, the method of an attractive target as well as role-playing and collective activities in learning process is considered to be appropriate. Besides, the study has identified that appropriate difficulty of differentiated learning material and organization of collective activities within problem-based education largely contribute to building lexical competence of the English language.

Key words: cognitive interest, lexical competence, motivation, cognition, learners, the English language.